

А. Шипоша,

аспірант кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ «СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ» В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ (ГЕРОДОТ, ПЛАТОН, АРИСТОТЕЛЬ, ФУКІДІД)

Постановка проблеми. Війна є одним із найдавніших і найскладніших явищ у розвитку людства. Вона завжди супроводжувала політичні трансформації, державотворення та міжнародні відносини. Однак поряд із питанням ведення війни виникала інша, не менш важлива проблема — морального і правового обґрунтування війни. У давньогрецькій політико-правовій думці війна розглядалася не лише як неминучий елемент існування полісів, а й як явище, що могло бути справедливим або несправедливим.

Ідея «справедливої війни» (ἐνδίκος πόλεμος) вперше була систематично розроблена у працях давньогрецьких мислителів та істориків. Геродот, аналізуючи греко-перські війни, звертав увагу на моральні аспекти збройного протистояння. Фукідід, у своєму описі Пелопоннеської війни, досліджував політичні мотивації та баланс сил у військових конфліктах. Платон розглядав війну у контексті ідеальної держави, а Аристотель вперше сформулював розмежування між «справедливою війною» та агресією.

У політико-правовому дискурсі Давньої Греції сформувалися кілька ключових критеріїв, що визначали, чи є війна правомірною:

- захист своєї території або союзників;
- покарання за порушення угод або несправедливі дії ворога;

— прагнення до відновлення рівноваги сил у міждержавних відносинах;

— війна як засіб досягнення політичної або моральної справедливості.

Згодом ці підходи були розвинені у римському праві та середньовічній філософії, а в сучасну епоху вони лягли в основу концепції «справедливої війни» (Just War Theory) у міжнародному праві.

Актуальність теми. Проблема «справедливої війни» є ключовим питанням у філософському, політичному та правовому дискурсі з античних часів до сьогодення. У Давній Греції поняття війни, її виправданості та моральності досліджували як історики (Геродот, Фукідід), так і філософи (Платон, Аристотель). Аналіз їхніх поглядів дозволяє простежити еволюцію концепції справедливого конфлікту, яка заклала основи для подальшого розвитку теорії «Just War» у середньовічній та сучасній політико-правовій думці.

Актуальність дослідження визначається низкою факторів, які підкреслюють його теоретичну значущість, історичну перспективу, правову спадкоємність та сучасний контекст. Війна завжди була і залишається центральним явищем у політичному житті держав, тому питання її справедливості має фундаментальне значення. Аналіз поглядів Геродота, Фукідіда, Платона та Аристотеля дозволяє зрозуміти, як у класичний період формувалася ідея

Сучасні дослідники, такі як Волцер, звертаються до історичних прикладів для обґрунтування моральних аспектів війни. Історики політичної думки, такі як Коулман і Раян, підкреслюють значення античних мислителів як фундаторів західної політичної традиції. Спеціалізовані дослідження, прикладом яких є роботи Корнфорда та де Сент-Круа, дозволяють глибше зрозуміти контекст та особливості поглядів конкретних авторів та епох. Отже, вивчення давньогрецької політико-правової думки є важливим для розуміння як історичного розвитку, так і сучасних підходів до концепції «справедливої війни».

Метою дослідження є аналіз поглядів Геродота, Фукідіда, Платона та Аристотеля на поняття «справедливої війни», зокрема їхніх аргументів та критеріїв правомірності військових дій. Робота спрямована на виявлення ключових аспектів античної концепції «справедливої війни» та її впливу на подальший розвиток політично-правової думки.

Завдання дослідження:

- розглянути історичні передумови формування ідеї «справедливої війни» у Давній Греції;
- проаналізувати погляди Геродота, Фукідіда, Платона та Аристотеля на війну та її справедливість;
- визначити ключові критерії «справедливості війни» в античній філософії;

- простежити вплив давньогрецьких ідей на подальший розвиток концепції «справедливої війни» в європейській політико-правовій традиції.

Отже, ця стаття надасть можливість оцінити значення античної філософської думки у формуванні політико-правових концепцій війни та її справедливості, а також підкреслити їхню актуальність у контексті сучасних міжнародних відносин. Вивчення давньогрецьких ідей допоможе зрозуміти, як вони вплинули на розвиток сучасних підходів до «справедливої війни».

Виклад основного матеріалу.

Специфіка давньогрецького полісного устрою та перманентні військові конфлікти створили унікальне середовище, яке сприяло формуванню фундаментальних ідей, що мали визначальний вплив на подальший розвиток західної цивілізації. Серед них особливе місце займає концепція «справедливої війни». Необхідність обґрунтування застосування сили, розмежування між правомірними та неправомірними війнами, а також пошук критеріїв справедливості у міжнародних відносинах – ці питання хвилювали давньогрецьких мислителів не менше, ніж сучасних філософів та політиків. Розгляд поглядів Геродота, Фукідіда, Платона, Аристотеля та інших представників античної думки дозволяє не лише зрозуміти еволюцію уявлень про «справедливу війну», але й простежити їхній вплив на формування сучасних концепцій міжнародного права та етики війни.

Геродот: мораль і причини війни

Геродот (484–425 рр. до н.е.) у своїй праці, присвяченій греко-перським війнам, аналізує не лише хід подій, але й морально-політичні мотиви, що лежали в основі конфлікту. Центральним поняттям у його інтерпретації стає відплата (τίσις) за скоєну несправедливість, яка розглядається як рушійна сила історичного процесу. Як стверджував сам Геродот, «війни починаються тоді, коли люди не хочуть миритися з несправедливістю» [8].

Для Геродота війна набуває ознак «справедливої», якщо вона слугує:

- захисту свободи та незалежності, як це було у випадку грецьких полісів, що протистояли перській експансії;
- помсти за віроломство, зраду або порушення укладених договорів;
- відновленню справедливості, порушеної внаслідок агресії з боку супротивника.

Варто зазначити, що такий підхід, зосереджений на моральних аспектах,

— для розширення влади — у випадку, якщо це виправдано моральними принципами та служити благу як держави, що розширює свою владу, так і тих, над ким ця влада встановлюється (наприклад, для поширення цивілізації або справедливого правління).

Водночас Аристотель застерігав від ведення воєн заради вигоди або завоювання: «Той, хто воює лише заради вигоди, не заслуговує на перемогу» [7]. Він підкреслював, що війна повинна бути засобом досягнення миру та справедливості, а не самоціллю.

Геродот та Фукідід, як історики, описували війни, акцентуючи увагу на причинах, перебігу та наслідках, причому Фукідід відзначався більш аналітичним та прагматичним підходом, розглядаючи війну як прояв людської природи та боротьби за владу. Платон і Аристотель, як філософи, теоретизували про війну, розрізняючи справедливі та несправедливі війни, вважаючи її інструментом політики, необхідним для захисту, відновлення справедливості або (у Аристотеля) поширення влади, але підкреслювали, що мир є вищою метою, а війна – лише засобом її досягнення. Таким чином, історики описували реальність війни, а філософи – її ідеальні принципи.

Висновки. Дослідження концепції «справедливої війни» в давньогрецькій політико-правовій думці, охоплюючи погляди істориків Геродота і Фукідіда та філософів Платона і Аристотеля, демонструє, що це питання розглядалося як з практичної, так і з теоретичної точок зору. Геродот, описуючи військові конфлікти, підкреслював моральний аспект, вважаючи війну справедливою, якщо вона велася для захисту свободи або як відповідь на несправедливість, відображаючи ідеї помсти та справедливого покарання. Фукідід, навпаки, представив війну як результат боротьби за владу, де моральні аргументи часто слугували лише виправданням, а сила була вирішальним фактором. Платон, розглядаючи війну в контексті ідеальної держави, розрізняв внутрішні конфлікти між греками та війни з варварами, наголошуючи

на необхідності обмеження війни та гуманності. Аристотель вважав війну інструментом досягнення політичних цілей з етичними обмеженнями, допускаючи її для захисту та знищення тиранії, але засуджуючи агресію заради наживи. З цих поглядів випливають критерії справедливості війни: захист території, покарання за агресію, відновлення балансу сил, боротьба з тиранією та обмеження військових дій. Давньогрецькі ідеї вплинули на римське право (*“bellum iustum”*), християнську традицію (Августин, Фома Аквінський) та сучасне міжнародне право (захисна війна, обмеження війни). Попри зміни у світі, війни залишаються частиною політики, а концепція «справедливої війни» використовується для визначення легітимності конфліктів, реалістичний підхід Фукідіда знаходить відображення в геополітиці, а ідеї Платона – в гуманітарному праві. Отже, давньогрецькі мислителі заклали основи теорії «справедливої війни», яка залишається актуальною і в ХХІ столітті, сприяючи розумінню сучасних підходів до війни та миру.

Розглянуто концепцію «справедливої війни» в давньогрецькій політико-правовій думці, спираючись на праці Геродота, Фукідіда, Платона та Аристотеля. Стаття аналізує еволюцію уявлень про «справедливу війну» в античній Греції, що є фундаментом для подальшого розвитку цієї теорії. Дослідження має на меті визначити основні критерії «справедливості війни» в контексті полісного устрою, проаналізувати відмінності у підходах ключових мислителів та виявити вплив античних концепцій на сучасне міжнародне право. Використано порівняльно-історичний метод для аналізу першоджерел, а також герменевтичний метод для інтерпретації філософських та історичних текстів. Геродот розглядає війну

як відплату за несправедливість, наголошуючи на релігійно-моральних аспектах. Фукідід акцентує увагу на ролі сили та політичного балансу, розглядаючи війну як неминучий наслідок боротьби за владу. Платон пропонує ідеальну модель регулювання воєнних конфліктів, де війна ведеться філософами-правителями заради захисту справедливості. Аристотель розглядає війну як крайній засіб досягнення справедливості з моральними обмеженнями, наголошуючи на необхідності дотримання правил ведення війни. Встановлено, що давньогрецькі концепції мали значний вплив на формування римського права («*jus ad bellum*» та «*jus in bello*»), середньовічної філософії (Августин Блаженний, Тома Аквінський) та сучасного міжнародного права. Античний уявлення про «справедливу війну», незважаючи на свою історичну віддаленість, залишаються актуальними. Вони пропонують важливі орієнтири для оцінки легітимності застосування сили, захисту цивільного населення та відповідальності за воєнні злочини в сучасних геополітичних конфліктах. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення етико-правових аспектів війни, а також для розробки рекомендацій щодо вдосконалення міжнародного гуманітарного права. Пропонується розширити дослідження, включивши аналіз впливу давньогрецької думки на концепції «справедливої війни» в інших культурах та історичних періодах. Висувається гіпотеза про те, що сучасні конфлікти, які часто ігнорують принципи «справедливої війни», можуть бути краще зрозумілі та, можливо, врегульовані через звернення до античних ідеалів. Дослідження має теоретичне та практичне значення, сприяючи глибшому розумінню природи війни та пошуку шляхів до її гуманізації.

Ключові слова: «справедлива війна», Геродот, Фукідід, Платон, Аристотель, давньогрецька політико-правова думка, війна та справедливість, міжнародне право.

Shyposha A. The concept and features of a just war in ancient Greek political and legal thought (Herodotus, Plato, Aristotle, Thucydides)

The article examines the concept of just war in ancient Greek political and legal thought, based on the works of Herodotus, Thucydides, Plato and Aristotle. The article analyzes the evolution of ideas about the just war in ancient Greece, which is the basis for the further development of this theory. The study aims to identify the main criteria for the justice of war in the context of a political system, to analyze the differences in the approaches of key thinkers and to identify the influence of ancient concepts on modern international law. The comparative historical method is used to analyze primary sources, as well as the hermeneutic method to interpret philosophical and historical texts. Herodotus considers war as retribution for injustice, emphasizing religious and moral aspects. Thucydides emphasizes the role of force and political balance, viewing war as an inevitable consequence of the struggle for power. Plato offers an ideal model for the regulation of military conflicts, where war is waged by philosopher-rulers to protect justice. Aristotle sees war as an extreme means of achieving justice with moral limitations, emphasizing the need to comply with the rules of warfare. It is established that ancient Greek concepts had a significant impact on the formation of Roman law ("jus ad bellum" and "jus in bello"), medieval philosophy (Augustine of Hippo, Thomas Aquinas) and modern international law. Despite their historical remoteness, ancient ideas about the just war remain relevant. They

offer important benchmarks for assessing the legitimacy of the use of force, the protection of civilians, and responsibility for war crimes in modern geopolitical conflicts. The results of the study can be used to further study the ethical and legal aspects of war, as well as to develop recommendations for improving international humanitarian law. It is proposed to expand the study to include an analysis of the influence of ancient Greek thought on the concepts of just war in other cultures and historical periods. It is hypothesized that modern conflicts, which often ignore the principles of just war, can be better understood and possibly resolved by referring to ancient ideals. The study has theoretical and practical significance, contributing to a deeper understanding of the nature of war and the search for ways to humanize it.

Key words: just war, Herodotus, Thucydides, Plato, Aristotle, ancient Greek political and legal thought, war and justice, international law.

Література:

1. Coleman J. *A History of Political Thought: From Ancient Greece to Early Christianity*. Oxford: Blackwell Publishers, 2000.
2. Cornford F. M. *Thucydides Mythistoricus*. London: Edward Arnold, 1907.
3. De Ste. Croix G. E. M. *The Origins of the Peloponnesian War*. London: Duckworth, 1972.
4. Ryan A. *On Politics: A History of Political Thought from Herodotus to the Present*. New York: Liveright Publishing Corporation, 2012.
5. Walzer M. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York: Basic Books, 2006.
6. Аристотель. Нікомахова етика / пер. з давньогрец. Харків: Вид-во гуманітар. л-ри, 2011.
7. Аристотель. Політика / пер. з давньогрец. Київ: Юніверс, 2009.
8. Геродот. Історія / пер. з давньогрец. Київ: Наукова думка, 2004.
9. Платон. Держава / пер. з давньогрец. Київ: Основи, 2003.
10. Платон. Закони / пер. з давньогрец. Львів: Світ, 2008.
11. Фукідід. Історія Пелопоннеської війни / пер. з давньогрец. Харків: Фоліо, 2010.